

การตรวจเอกสาร

งานทดลองในสภาพไร่เนา เริ่มมาจากปัญหาที่ว่าเทคโนโลยีที่นักวิจัยคิดค้นขึ้นมา ส่วนใหญ่ไม่เป็นที่ยอมรับของเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีทรัพยากรจำกัด ทั้งนี้เพราะเทคโนโลยีเหล่านั้น ไม่ตรงกับปัญหาและความต้องการของเกษตรกร ไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นหรือต้องการการลงทุนที่เกินกำลังทรัพยากรที่เกษตรกรมีอยู่ หากพิจารณาถึงสาเหตุก็จะเห็นได้ว่าแต่เดิมนั้นเมื่อได้ทดลองค้นคว้าเทคโนโลยีในสถานทดลองก็เผยแพร่ผลการทดลองออกสู่เกษตรกรเลยทันที สภาพแวดล้อมในสถานทดลองนั้นในทางกายภาพและปัจจัยการผลิตแตกต่างกันไปจากสภาพแวดล้อมในฟาร์มของเกษตรกรมาก จึงไม่น่าที่สงสัยว่าทำไมเกษตรกรจึงไม่ยอมรับเทคโนโลยีจากการค้นคว้าทดลองในสถานี (อาร์นัค 2529)

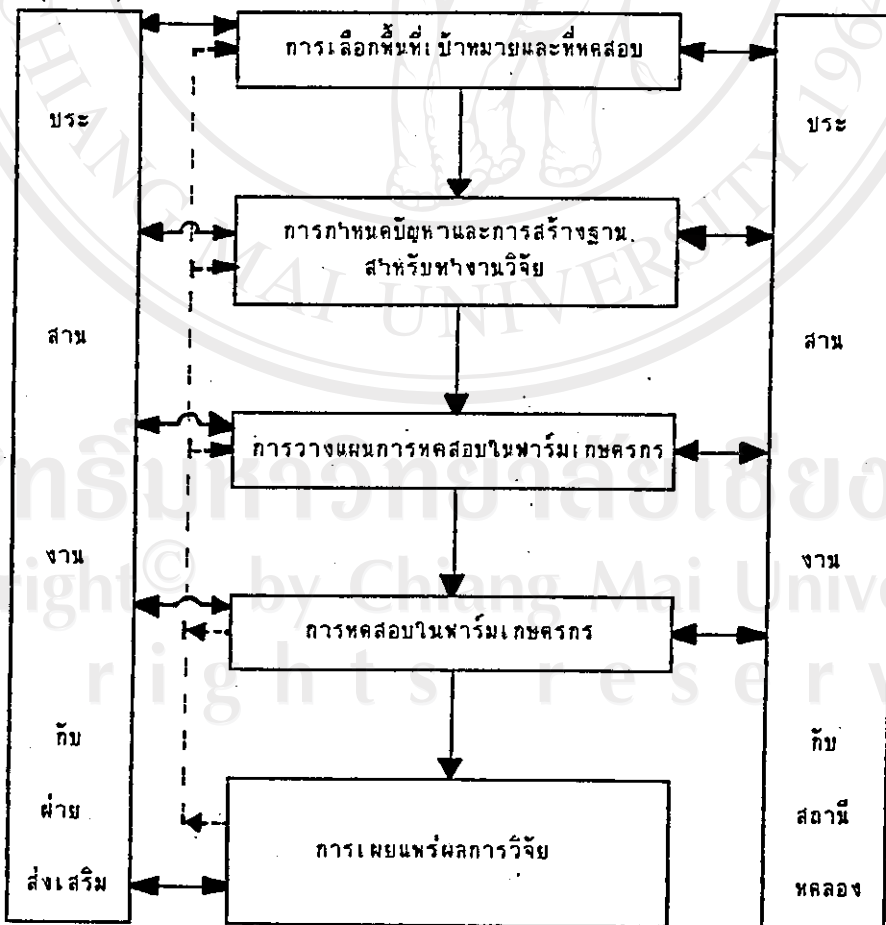
ในการแก้ปัญหาการยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกร จึงได้มีขั้นตอนการทดสอบในฟาร์มของเกษตรกร (On-farm trial) ที่เกษตรกรมีส่วนร่วมทำ โดยมีแนวคิดที่ว่า เทคโนโลยีที่ได้ผ่านการทดสอบในฟาร์มเกษตรกรแล้วก็จะ เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพที่แท้จริงของเกษตรกร และน่าที่จะเป็นที่ยอมรับของเกษตรกร (อาร์นัค 2529)

งานทดลองในสภาพไร่เนาในพื้นที่เกษตรกรสามารถจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ การสร้างเทคโนโลยี (Technology generation experiment) และการทดสอบเทคโนโลยี (Technology verification experiment) การทดลองแบบสร้างเทคโนโลยีเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตหรือลดต้นทุนการผลิต ส่วนการทดสอบเทคโนโลยีเป็นการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบเทคโนโลยีแผนใหม่ซึ่งได้ผ่านการทดลองได้ผลดีมาแล้ว เปรียบเทียบกับระบบการผลิตพืชของเกษตรกรที่ปฏิบัติอยู่ (Gomez 1984)

Zandstra (1982b) ได้ให้ตัวอย่างขั้นตอนการวิจัยระบบการทำการฟาร์มที่สถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (IRRI) และ Tropical Agriculture Research and Training Centre (CATIE) ใช้อยู่ว่าประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ซึ่งในทางปฏิบัติการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะทำได้ไปพร้อม ๆ กันก็ได้

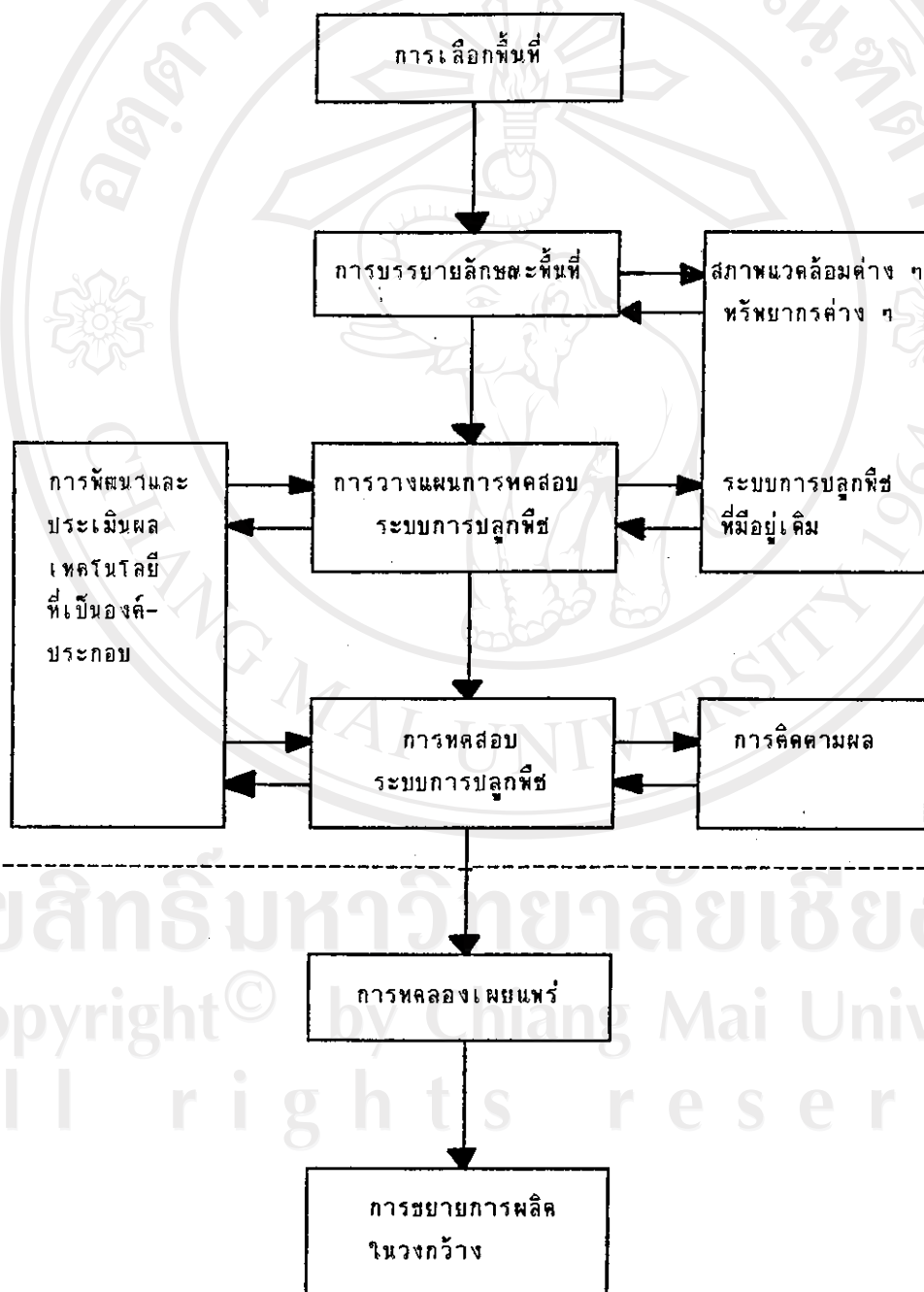
1. การเลือกพื้นที่เป้าหมาย
2. การศึกษาสภาพพื้นที่
3. การคัดเลือกประเภทของพื้นที่หรือระบบการทำฟาร์ม
4. การวางแผนกำหนดระบบใหม่ที่จะนำไปทดสอบ
5. การทดสอบระบบใหม่
6. การขยายพื้นที่ทดสอบ
7. การขยายการผลิตขึ้นทดลอง

การแบ่งขั้นตอนเหล่านี้แตกต่างกันไป แล้วแต่ผู้แบ่ง แต่ในเนื้อหาแล้วจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังภาพที่ 1 เป็นการแบ่งขั้นตอนงานวิจัยการทำฟาร์มของ Shaner et al. (1982)

ภาพที่ 1 ขั้นตอนของงานวิจัยและพัฒนาระบบการทำฟาร์มของ Shaner และคณะ (1982)

สำหรับการทดลองในพื้นที่เกษตรกรเกี่ยวกับระบบการปลูกพืช Zandstra
(1977) ได้แบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัยระบบการปลูกพืชของ IRRI ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการวิจัยระบบการปลูกพืชของ IRRI (Zandstra 1977)

การศึกษาเกี่ยวกับระบบการปลูกพืชบนที่ดอนอาศัยน้ำฝนของภาคเหนือตอนบน พบว่าระบบการปลูกพืชแซมไม่ได้รับผลสำเร็จเท่าที่ควร ชนิดของพืชที่ปลูก และวิธีการปฏิบัติ ทำให้ต้นทุนข้างมาก ทำให้พืชที่ปลูกร่วมกันได้ผลผลิตต่ำ (เรวัต และจอนัน 2523) การเพิ่มผลผลิตพืชบนที่ดอน การจัดการพืชที่ปลูกที่เหมาะสม เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถเพิ่มผลผลิตพืชได้ ถั่วเขียวที่ปลูกบนสภาพที่ดอนตอนต้นฤดูฝน และตอนปลายฤดูฝนสามารถจะให้ผลผลิตได้ถึง 200 กก./ไร่ (เรวัตและคณะ 2525, อภิสิทธิ์ 2523, Na Lampang 1978) ถั่วลิสงให้ผลผลิตสูงเมื่อปลูกตอนต้นฤดูฝน แต่ก็ยังสามารถให้ผลผลิตสูงถึง 340 กก./ไร่ เมื่อปลูกปลายฤดูฝน (รังสฤษดิ์และคณะ 2524) สำหรับถั่วเหลืองเมื่อปลูกตอนปลายเดือนกรกฎาคม ถึงปลายเดือนสิงหาคม จะสามารถให้ผลผลิตได้ตั้งแต่ 250-300 กก./ไร่ (ผ่ายวิเคราะห์ วิจัย 2526)

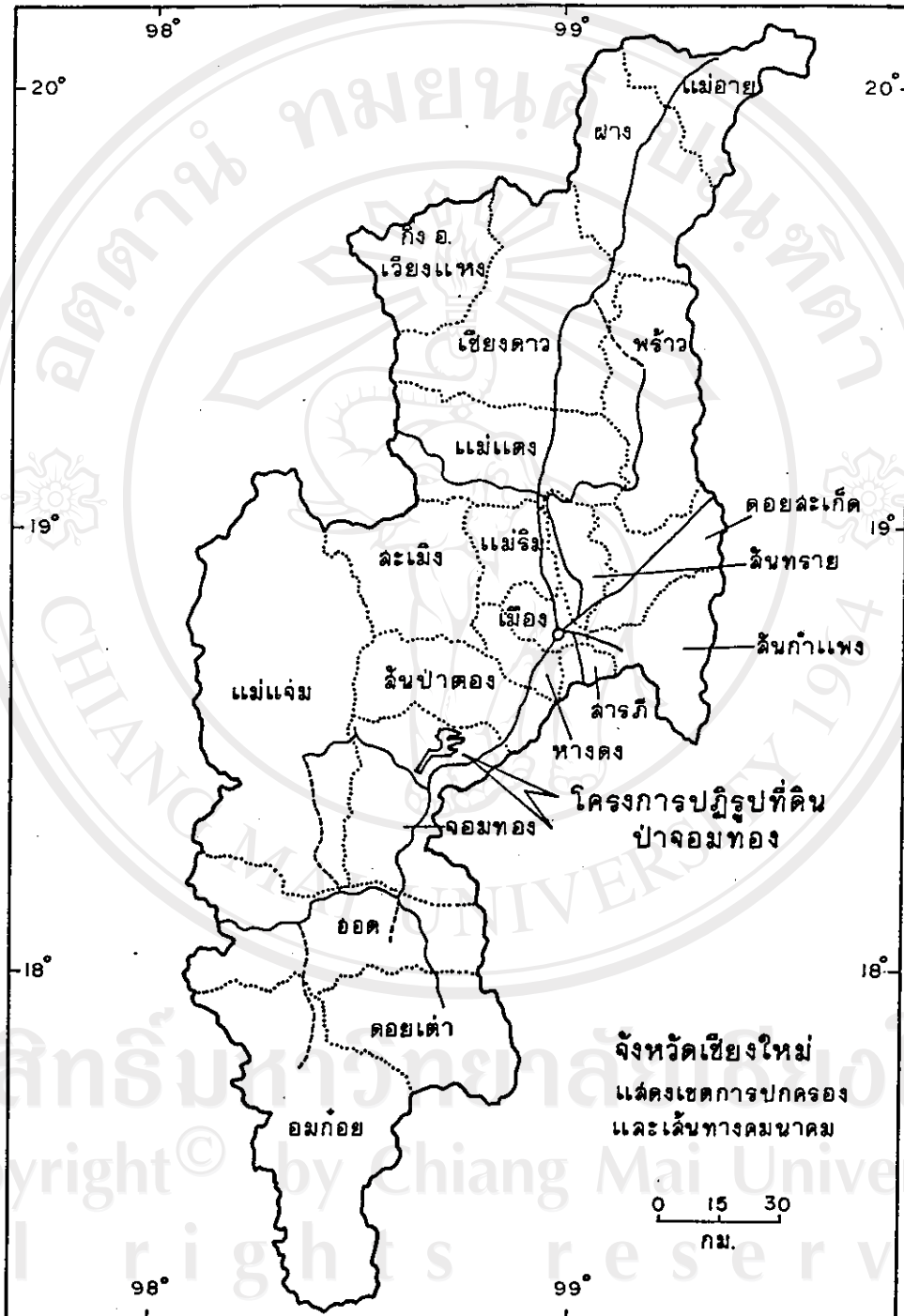
การศึกษาเกี่ยวกับการปลูกพืช 2 ครั้งต่อฤดู ในสภาพที่ดอนอาศัยน้ำฝน โดยใช้พืชเศรษฐกิจเป็นหลักในระบบการปลูกพืช จากการศึกษาพบว่า วิธีการปลูกถั่วลิสงตามด้วยถั่วเขียวและการปลูกถั่วเขียวตามด้วยถั่วเหลือง หรือถั่วลิสงเป็นวิธีการที่ให้ผลดี เมื่อเปรียบเทียบกับระบบที่มีการปลูกพืชอื่น เช่น ข้าวไร่ และข้าวโพด สำหรับถั่วเหลืองเมื่อปลูกตอนต้นฤดูฝนจะมีอายุการเก็บเกี่ยวยาวนานกว่าปกติ ให้ผลผลิตต่ำ และไม่สามารถปลูกพืชอื่นตามได้ แต่เมื่อปลูกถั่วเหลืองประมาณกลางเดือนสิงหาคม จะให้ผลผลิตอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และมีอายุการเก็บเกี่ยวประมาณ 100 วัน ส่วนการปลูกถั่วลิสงเป็นพืชแรกนั้น ไม่สามารถปลูกถั่วลิสงหรือถั่วเหลืองตามได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดของช่วงฤดูปลูก ทำให้ผลผลิตของพืชที่ปลูกตามไม่ได้ผลดี (เรวัตและจอนัน 2523, เรวัตและคณะ 2525, Anecksamphan 1976, Shiller and Dogkaew 1976)

ระบบเกษตรนิเวศน์ของพื้นที่เป้าหมาย

จากการวิเคราะห์พื้นที่เป้าหมายก่อนการทดลอง บริเวณพื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าจอมทอง ต.ยางคราม ต.คอยหล่อ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ โดยใช้การวิเคราะห์ระบบเกษตรนิเวศน์ (Agroecosystem analysis) (Conway 1986) ซึ่งประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลหัตถศึกษาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเชียงใหม่ กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร และกรมส่งเสริมการเกษตร และผลของข้อมูลปฐมภูมิ จากการสุ่มวัดผลผลิต การประเมินสถานการณ์ของชนบทแบบเร่งด่วน และการใช้แบบสอบถามเกษตรกร สามารถประมวลได้ดังนี้:

ที่ตั้งและสภาพทั่วไป พื้นที่โครงการปฏิรูปที่ดินป่าจอมทอง ตั้งอยู่ในเขต ต.ยางคราม ต.คอยหล่อ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ (ภาพที่ 3) ได้ประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดินเมื่อปี 2525 มีพื้นที่ทั้งสิ้น 16,317 ไร่ ซึ่งได้จัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรครอบครัวละ 5 ไร่ จำนวนพื้นที่ 5,540 ไร่ จำนวน 1,108 ครอบครัว พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นลูกคลื่นลอนลาดและเป็นเขตกึ่งลาดเอียงเปิดให้เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ โดยอาศัยน้ำจากน้ำฝนเป็นหลัก มีแหล่งน้ำจากลำห้วยเล็ก ๆ หลายห้วย แต่ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการปลูกพืชการคมนาคม พื้นที่ขอบเขตของโครงการใหญ่ มีเขตติดต่อคมนาคมโดยทางหลวงแผ่นดินสายเชียงใหม่-ฮอด กิโลเมตรที่ 37 และมีถนนเชื่อมเข้าภายในโครงการอีกหลายสาย

ลักษณะทางกายภาพ พื้นที่เขตโครงการปฏิรูปที่ดินป่าจอมทอง จัดสรรแบ่งแปลงให้แก่เกษตรกรแต่ละราย โดยมีถนนตัดผ่านบริเวณแปลงของเกษตรกร ลักษณะของพื้นที่ทำการเกษตร มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง 300-400 เมตร มีความลาดชันของพื้นที่ 3-10% ดินบนส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ดินร่วนเหนียวปนทรายหรือดินเหนียว ดินล่างเป็นดินร่วนปนดินเหนียว ร่วนเหนียวปนทราย เหนียวปนทรายหรือเหนียว การระบายน้ำดีถึงปานกลาง ความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง และจากรายงานการสำรวจ

ภาพที่ 3 แสดงการแบ่งเขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ และที่ตั้งโครงการปฏิรูปที่ดินป่าจอมทอง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

ที่มา : สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเชียงใหม่ (2525)

จำแนกความเหมาะสมของที่ดิน โดยสายงานสมรรถนะที่ดิน กองจำแนกดิน กรมพัฒนาที่ดิน
สรุปได้ว่าพื้นที่ประมาณร้อยละ 50 เป็นที่เหมาะสมปานกลางสำหรับการปลูกพืชไร่และพืชผัก
ทางการค้า และเหมาะสมอย่างดีสำหรับการทำสวนไม้ผล

ดินส่วนใหญ่ที่พบและเกษตรกรใช้ทำการเกษตร คือหน่วยสัมพันธ์ของดินชุด
โคราช/สันป่าตอง (Kt/Sp : Korat/San Pa Tong association) ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่
60-70% เป็นดินชุดโคราชและที่เหลือนอกจากนั้นเป็นดินชุดสันป่าตอง ดินทั้งสองชุดนี้เกิดขึ้น
ติดต่อกันและสลับกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จึงได้รวมไว้ในหน่วยแผนที่ดินเดียวกัน ดิน
ชุดโคราชและดินชุดสันป่าตองเป็นดินที่มีลักษณะโดยทั่วไปใกล้เคียงกัน เกิดอยู่ในสภาพภูมิ-
ประเทศและการใช้ประโยชน์ก็คล้ายคลึงกัน ดินทั้งสองชุดนี้ตามธรรมชาติเป็นป่าแดง แต่
ปัจจุบันราษฎรได้เปิดป่าเพาะปลูกไม้ผลและพืชไร่ต่าง ๆ ปริมาณแร่ธาตุที่เป็นอาหารมีอยู่
น้อย เนื่องจากถูกชะล้างออกไปจากดินเสียเป็นส่วนใหญ่ การเปิดป่าเพื่อนำมาใช้ทำการ
เพาะปลูกในระยะแรกอาจจะให้ผลผลิตพอสมควร จากนั้นดินจะเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลง
อย่างรวดเร็ว การทำการไถพรวนดินเหล่านี้ควรทำในขณะที่ดินชื้น และการไถพรวนบ่อยครั้ง
จะทำให้อนุภาคดินเหนียวแตกกระจายและจับตัวกันใหม่ทำให้แน่นและแข็งยากแก่การไถ
พรวนและเตรียมดินในระยะต่อไป ฉะนั้นการเพิ่มเคมิอินทรีย์วัตถุให้แก่ดินจึงเป็นสิ่งจำเป็น
ทั้งนี้นอกจากจะเป็นการปรับปรุงโครงสร้างของดินให้ดีขึ้นแล้วยังเป็นการเพิ่มเคมิธาตุอาหาร
พืชโดยเฉพาะธาตุไนโตรเจนให้แก่ดินด้วย การใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเพิ่มเคมิธาตุอาหาร
พืชอื่น ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็นเช่นกัน นอกจากนี้ในบริเวณสภาพพื้นที่ที่มีความลาดเอียง การ
ปลูกพืชอาจจะต้องหาขวางพืดทางความลาดเอียง หรืออาจปฏิบัติด้วยวิธีการอื่นใดเพื่อลด
การชะล้างผิวดินให้น้อยลง สำหรับอุปสรรคอีกประการหนึ่งคือการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง
หากมีการจัดระบบชลประทานให้สามารถนำน้ำมาใช้ทำการเพาะปลูกได้อย่างเพียงพอและ
ทั่วถึงแล้วดินทั้งสองชุดนี้ก็สามารถใช้ทำการเพาะปลูกอย่างถาวรได้ผลดีพอควร (กอง-
สำรวจดิน 2522) (ภาคผนวกภาพที่ 1)

ผมจะเริ่มตกประมาณปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคม จะมีช่วงฝนทั้ง
ช่วงประมาณปลายเดือนมิถุนายนถึงต้นเดือนกรกฎาคม และจะสิ้นสุดฤดูฝนประมาณปลาย

เดือนตุลาคม ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 25 ปี (พ.ศ.2502-2526) เท่ากับ 966 มิลลิเมตร ค่ำปี (ภาคผนวกภาพที่ 3) มีความยาวของช่วงฤดูปลูก 147 วัน วันเริ่มฤดูปลูกพืช คือ 20 พฤษภาคม (ภาคผนวกภาพที่ 5) (สุภา 2531) ความเป็นไปได้ของระบบการปลูกพืชที่สอดคล้องกับความน่าจะเป็นของฝน อีกทั้งจะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ควรจะเป็น การปลูกพืชไร่ที่มีอายุการเก็บเกี่ยวสั้นสลับกับพืชที่มีอายุการเก็บเกี่ยวยาว (พิศิษฐ์และ สุรศักดิ์ 2528) อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในช่วงระหว่าง 28-35°ซ ซึ่งอุณหภูมิสูงสุดจะอยู่ใน ช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ส่วนอุณหภูมิต่ำสุดอยู่ในช่วงระหว่าง 15-23°ซ โดย อุณหภูมิต่ำสุดจะอยู่ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม

ลักษณะทางชีวภาพ เกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเหลืองที่เดียวควบปลูกถั่วฝักยาว (ปลูกปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน) โดยมีการแบ่งพื้นที่บางส่วนเพื่อการปลูก ยาสูบในช่วงกลางฤดูฝน (ปลูกเดือนกรกฎาคม) ส่วนในช่วงต้นฤดูฝนจะมีการปลูกพืชอื่น ได้แก่ ถั่วเขียวบ้างเล็กน้อย ซึ่งพันธุ์ถั่วเหลืองที่ใช้ปลูกคือ พันธุ์ สจ 5 มีผลผลิตเฉลี่ย 158 กก./ไร่ และพันธุ์ถั่วเขียวที่ใช้ปลูกคือพันธุ์อุ๋ทอง 1 มีผลผลิตเฉลี่ย 93 กก./ไร่ เกษตรกรส่วนใหญ่มีการใช้ปุ๋ยเกรด 16-20-0 อัตราประมาณ 20 กก./ไร่ในการปลูกพืชไร่

สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เกษตรกรมีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คน อยู่ในวัยทำงานช่วง อายุ 14-65 ปี มี 3 คน เกือบทั้งหมดมีอาชีพทำการเกษตรอย่าง เดียว และเกษตรกรที่ทำการเกษตรในพื้นที่โครงการฯ สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 มีพื้นที่คอกในเขตโครงการฯ และพื้นที่นอกพื้นที่โครงการฯ (เฉลี่ย 8.15 ไร่ต่อครอบครัว) ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้จะมีการใช้ประโยชน์ที่ดินบน ที่คอกในเขตโครงการฯ เฉพาะช่วงปลายฤดูฝนเท่านั้น ส่วนต้นฤดูฝนจะไม่ใช้ประโยชน์จาก พื้นที่ เนื่องจากมีการปลูกพืชในพื้นที่นา จากการสำรวจเกษตรกรในกลุ่มที่ 1 มีร้อยละ 51 กลุ่มที่ 2 มีพื้นที่เฉพาะที่คอกในเขตโครงการฯ ส่วนใหญ่แล้วจะมีการปลูกถั่ว-เหลืองคอกช่วงปลายฤดูฝน มีเกษตรกรบางรายจะปลูกถั่วเขียวในต้นฤดูฝน เกษตรกรที่ปลูก

เฉพาะตัวเหลืองอย่างเดียวในช่วงที่ไม่มีการปลูกพืชจะรับจ้างบริเวณใกล้เคียง ซึ่งมีการจ้างแรงงานที่ไม่แน่นอนและมีรายได้ต่ำกว่ากลุ่มที่ 1 จากการสำรวจเกษตรกรในกลุ่มที่ 2 มีร้อยละ 49

จากการวิเคราะห์พื้นที่ในการศึกษาเบื้องต้นทำให้ทราบถึงประเด็นปัญหาที่ควรทำการวิจัยและพัฒนา โดยเฉพาะเกษตรกรในกลุ่มที่มีพื้นที่เฉพาะที่ค่อนข้างเดียว คือการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับระบบการปลูกพืชในระดัปรุ่นา โดยนาระบบการปลูกพืชอื่นมาร่วมทดสอบกับระบบเดิมของเกษตรกร รวมทั้งศึกษาถึงการใช้อยู่ในพืชแต่ละชนิดในระบบการปลูกพืชเพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้แก่เกษตรกร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved